

TÜRK DİNİ TARİHİNE KATKI “KIRIMÇAKÇA BİR DUA” ÜZERİNE

Abdullah KÖK*

ÖZET

Bu çalışmada Kıpçak Türklerinden Kırımçaklar ve onlardan bize kadar ulaşan dua metni üzerinde durulmuştur. Dua metninden önce Kırımçakların etnik kökenleri, dilleri ve dinleri hakkında bilgi verilmiştir. Kırımçaklar'ın sözlü kültürlerinde yaşayan ve bize kadar ulaşan dualarından birisinin çeviri yazısı yapıp, Türkiye Türkçesine aktarılıp dizini hazırlanmıştır. Dua metninden hareketle Kırımçakların dili ve dillik özellikleri çıkarılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kırımçak, Dua, Kıpçak, Kırımçak Dini.

CONTRIBUTION TOTURKISH RELIGION HISTORY “A PRAY BASED ON KRYMCHAK”

ABSTRACT

In this study, I have deal with pray text, which dates to us from the Krymchaks from Turkish Kıpçak. You can see some information about Krymchak such as their ethnicity, their language and their religion before the pray text. One of the prays text, which existed in the oral ethnicity of Krymchaks and reached to our lives, transcribed to Türkiye turkish and it was indexing. The language properties and the language of the Krymchaks were extracted from this pray text.

Key Words: Krymchak, Pray, Kıpçak, Krymchak religion.

---

*Yrd.Doç.Dr., Niğde Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, el-mek: akok27@hotmail.com

---

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

Giriş

Kırımçaklar

Kırımçaklar, Ukrayna sınırları içerisinde yer alan Kırım özerk Cumhuriyetinde yaşamaktadır. Kırımçaklar, Hazar imparatorluğunu kuran Hunların hazar kolunun bakiyeleri olarak bilinirler. SSCB’de 1989 yılında yapılan nüfus sayımına göre sayıları 1448’dir. 604 Kırımçak Kırım yarım adasında yaşamaktadır. Ukrayna’daki Kırımçaklar Türk asıllı Küçük bir grup olarak kabul edilir. Kırımçaklar, Simferopol (Akmescid), Akyar, (Sivastopol), Kerç, Kefe (Feodosya)’da yaşarlar (Altınkaynak: 2006, 2).

Kırımçakların Kökeni Sorunu

Kırımçakların önemli sorunlarının başında köken ve etnik durumları gelmektedir. Kırımçakların kökeniyle ilgili olarak onları etnik olarak Yahudi sayan (Garkavi ve Hvolson) ve Yahudilerden farklı bir kültüre sahip olduğunu savunan (Lakup) başlıca iki görüş vardır (Altınkaynak: 2006, 22). Kırımçakların kökeni farklı kaynak veya anlayışla farklı biçimlerde dile getirilmiştir. Çözüm olarak da farklı çözüm yolları gösterilmiştir. Elbetteki bu farklı bakışlar tamamıyla politik olmalıdır. Belge, bilgi ve etnografik literatürde Kırımçaklar hakkındaki bilinenler oldukça azdır ve bunlar da birbirlerine zıt görüşlerden oluşur. Kırımçakların XIX ve XX. asırlardaki tarihi sorunları ancak SSCB’nin dağılmasıyla 1991’de ele alınabilmiş, XX. asrın yazılı literatürü desteğiyle de tarihleri aydınlatılmaya çalışılmıştır¹.

Kırımçaklar arasında kendilerini Türk soylu olarak adlandıranların varlığı yanında Türk kültürlü, İsrail asıllı olarak görenler de vardır. Bu ikinci grup biraz da Yahudi lobisinin gücü altında kendilerini tanımlamaktadırlar. Bazı kaynaklar onların Filistin’den gelen Yahudiler olduğunu iddia etse de bu görüş ilmi gerçeklerden uzak olarak addedilmektedir.

Büyük Sovyet Ansiklopedisi Kırımçakların kökeni olarak iki kaynak göstermektedir: Türk ve Ceneviz. Resmi politika gereği olacak ki bu kaynakta Kırımçaklar Türk Dilli Ceneviz asıllı Yahudiler olarak tanımlanmaktadır. Hatta ilave olarak onların artık Rus dilli olduğu da vurgulanmaktadır².

Onların Kırım’a geliş ve orada ortaya çıkışlarını 1492’de Portekiz ve İspanya’dan kovulan Yahudiler olarak kabul eden

¹ B. M. Açkinazi, *İmene Kırımçakov, Problemi İstorii Krıma*, Tezisi Dokladov Nauçnoy Konferantsiy, Simferopol 1991.Vıp.1

² *Balşaya Sovetskaya Ansiklopediya*, XIII, Moskova 1973.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

görüştten başka bir görüşe göre Kırımçaklar VI-VIII asırlarda oluşan Kırım'ın en eski ahalisidir. Bir başka görüşe göre ise Kırımçaklar Musevi dinli Türkler olup Hazarlar daha Hunlular ile birlikte iken mevcuttular ve bugün de Hazarların bakiyeleri olarak devam etmektedirler.

Kırımçak etnisitesini Portekiz ve İspanya'dan kovulan Yahudilerle başlatma görüşü Kırımçak soyadları ile ilgili olmalıdır. Bütün soyadları içinde bir iki soyadını esas alarak genellemek, yorum yapmak, hem de ezici çoğunluğu yok sayarak tez ileri sürmek doğru sonuca götürmez. Kırımçak soyadlarının tamamına yakını Türkçe veya Türkçeleşmiş sözcüklerden oluşur. Kırımçakların sadece soyadları değil, dil ve düşünce biçimleri ile davranış şekilleri de diğer Türk halklarıyla benzer. Kırım yarımadasına Hazarların gelişi ve onlardan bir kısmının VIII.-X. asırlar arasında Museviliği kabul etmesi etnik bir boy olarak Kırımçak tarihinin başlangıcı sayılmalıdır³.

SSCB Döneminde Kırımçaklar

Kırımçaklar arasında ilk kültürel çalışmayı Mark Yevseyeviç Piastro başlatmıştır. 8 Mayıs 1921 tarihinde Kırımçak Gençlik Derneği ve organları kurulmuş, 20 Mayıs'ta da başkanlığa Piastro seçilmiştir. Piastro ilk iş olarak (İlminskiy politikası gereği) okuma yazama seferberliği ve kütüphane oluşturma kararı alır ve Rus okullarını bitiren Kırımçakları ev ev dolaşarak derslere çağırır. 1923 tarihinde Akmesid (Simferopol) şehrinde de Hondo başkanlığında Kırımçaklar kulübü kurulur. Kurulan bu dernekler tiyatro çalışmalarına başlarlar. İlk sahneye konulan oyun 1923'te "Esfir ve Mordehey" olmuştur. Kırımçaklar sonraları kendi yazdıkları piyesleri sahnelerler. Dondo, Bakşı, Çahçir bunlardandır. 1925 yılında Çahçir'in "Mutsız Sevda" adlı oyunu çok tutulur. Kerç'te de 1925'de "Eki Ev Karaga Dondu" adlı piyes sahnelenir⁴.

1926 yılında Kırım'da 2 Kırımçak okulu vardı. Okullarda 300 öğrenci Kırımçak çocuğa 7 öğretmen düşmekteydi⁵. Eğitim Kırımçak dilinde yapılmaktaydı. Kırımçak dilinde eğitim sorunu ile ilgili Kaya birkaç yazı yayınlamıştır. Kırımçaklar asırlar boyunca eski İbrani alfabesini kullanmışlardı. 1927'de Krasniy Kırım gazetesine

³ Erdoğan Altunkaynak, "Kırımçakların Menşei ve Bu Konudaki Çalışmaların Değerlendirilmesi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi The Journal of International Social Research*, Volume 2/7 Spring 2009., s. 12.

⁴ *Krasniy Kırım*, 1925, 30. 01.

⁵ S. Gamalov, "Razreşen li Vopros (Opyat v Kırımçakskom Alfavite)", *Krasniy Kırım*, 28 İyunya, 1927.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

verilen ilanla toplantı yapılmış, toplantıdan eski İbrani alfabesinin bırakılması sonucu çıkmıştı⁶.

SSCB yönetimi Arap alfabesini kullanan halkların Latin alfabesine geçmeleri yönünde karar almıştı. Bu karar Uygur, Moğol, eski İbrani ve Arap alfabesi kullanan halklar genelinde alınsa da Türk soylu halklar için geçerli olmuştur⁷.

Kaya, 1928 yılında İlkokullar için “Kırımçak Balalar İçün Ana Tilinde Alfabet ve Oqu Kitabı” hazırlar ve Latin alfabesiyle bastırılır. 1928-1929 yıllarında Kırımçak çocuklarının ancak yarısı okullara gidiyordu. 1929-1930 yıllarında Kırımçak İlk kademe eğitimi yedi yıllık olur. Kırımçak dilinde eğitim veren öğretmenlerin yokluğundan “Tatar Pedogoji Teknükoma”da Kırımçakların okutulması düşünülür⁸.

Kırımçakların Etnik Yapısı

Kırımçak adı ilk olarak Çarlık Rusyası belgelerinde geçmektedir⁹. Bu adın kullanım nedenini araştırmacılar Kırım Yahudilerini sonradan gelen Yahudilerden ayırmak olarak açıklarlar¹⁰. 1860 yılında Yahudilerin eğitimi projesinde yer alan iki bilim adamı Lakup ve Samuilzon Kırımçak sözcüğünü kullanmaya başlarlar. Lakup “*Onlar kendilerini hükümetten saklıyorlar. Var oldukların göstermek istemiyorlar. Kırımçaklar hakkında fazla söz duymamışlardır. Tavriya vilayetinin dışında ise onların var olduklarından kimsenin haberi yoktur.*”¹¹ demektedir. Altınkaynak, Kırımçak sözcüğü hakkında şunları söyler¹²:

1. Kırım Yarımadası ve Karasubazarın yerli Yahudilerini Kefe Yahudilerinden ayırt etmek için ortaya çıkmıştır.

2. Veinstein M. Balard’ın kaynaklarına göre cemiyetin adı Cenevizler döneminden kalmıştır¹³.

2. B. M. Açkinazi’nin arşivinde¹⁴ Simferopol’de yaşayan 86 yaşındaki hanımın Kırımçak sözcüğünün nereden çıktığına dair

⁶ S. Gamalov, *agm.*, 28 İyuna, 1927.

⁷ A. T. Baziyev- M. İ. İsayev, *Yazık i Natsiya*, Moskova, 1973, 109.

⁸ D. İ. Rebi, B. M. Açkinazi, İ. V. Açkinazi, *Turki Tilderi, Qırımşaq Tılı, Qazırgı Zaman Tilderi*, Astana, 2002, s. 398-410.

⁹ Levanda, Polnımı Hronopoliçeskiy, 920-921.

¹⁰ Çernin, O Payevleni Etnonima, Kırımçak, 101.

¹¹ Lakup, Kırımçaki, *Rasvet Organ Ruskiy Yevreyev*, XIII, 1860,204.

¹² Erdoğan Altınkaynak, *Kırımçaklar* (Kültür- Tarih,-Folklor), Türkistan ve Azerbaycan Araştırma Merkezi, Sota Yayınları, Hollanda, 2006, s. 80.

¹³ Veinstein, La Population, 235-236.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

anlattığı efsane şöyledir. Efsaneye göre İshak adlı Yahudi biri Kırırna gelir ve yerleşir. Kendinden sonra onun nesline Kırırnishak denilmeye başlanır. Kırırnçaklar hala İshak adını (İsaak/Isaak) şeklinde kullanıyorlar. Kefe’de bulunan yazmaların arasında 1520 yılına ait Kefe Yahudi cemiyetine İshak adı verilmişti.

Anlatılan efsaneden hareketle Kırırnçak sözcüğünün Kırırnisak sözcüğünden bozulma olduğu şeklindeki görüş mümkün değildir. Kırırnçak sözcüğünü Kırırn+çak¹⁵ şeklinde açıklamak mümkündür. Kırırnçak halkı Kırırn Yarımadasında yaşayan Tatar, Nogay, Başkurt, Karakalpak, Karay, Urum etnik halklarından yalnız birisidir. Türk soylu etnik halklardan başka Yarımada’da Rus, Ukrayn gibi Slav, Kore ve Alman soylu farklı halklar da vardır. +çak eki ister küçültme ister sevgi olsun iki şekilde de semantik kavram alanı olarak mümkün görünmektedir. Bir yerde küçük olan halklar genelde sevgi ifadesi olarak kendilerini adlandırırılar. Bu küçüklük nüfus olarak sayıca az olmanın yanında seçkinlik/farklılık olarak da ifade edilir. Dolayısı ile Kırırnçak sözcüğünün Kırırnisak sözcüğü ile ilgisi mümkün görülmemektedir. Bu ancak olsa olsa Kırırnçak/Kırırnşak/Kırırnsak şeklinde dillik kurallarla açıklanır.

Kırırnçaklarda Dil ve Alfabe

Kırırnçak dili Türk dilleri grubunun Kırırnçak kolundan gelmektedir. XIX. yüzyıl sonuna kadar Kırırnçaklar kendi dillerini Çağatayca olarak adlandırırılar. 1989’da SSCB’de yapılan nüfus sayımında 1448 kişi kendisini Kırırnçak olarak saydımış bunların %

¹⁴ 2004-2005 Eğitim Öğretim yılında TİKA tarafından Ukrayna/Kırırn Özerk Cumhuriyeti Akmescid (Simferopol) şehrinde bulunan Kırırn Devlet Mühendislik ve Pedagoji Üniversitesi Kırırn Tatar ve Türk Dili Kafedrasında Misafir Öğretim Üyesi olarak görevlendirildim. Akmescid şehrinde adı geçen Üniversite’de görev yaparken Kırırn Tatarları dışında Akmescit’te yaşayan Türk soylu halklar bende farklı heyecanlar uyandırmıştı. Derslerden fırsat bulduğum zamanlarda gerek Karay gerek Kırırnçak gerek Urum Türkleri ile ilgili belge ve bilgi toplamaya başladım. Görüşmelerim sırasında David Rebi, Açkinaziden işittiği bu bilgileri benimle paylaşmıştı. Aynı bilgileri Altınkaynak’ta Açkinazi arşivinde gördüğünü söyler. (bkz. Erdoğan Altınkaynak, **Kırırnçaklar** (Kültür-Tarih,-Folklor), Türkistan ve Azerbaycan Araştırma Merkezi, Sota Yayınları, Hollanda, 2006, s. 80.

¹⁵ çXk küçültme bildiren bir ektir. Gustaf John Ramsted, “Zur Mongolisch-Türkischen Lautgeschichte”, Kleti Szemle, XVI, 1915, s. 66-84. çalışmasında bu ekin ç+k eklerinden oluştuğunu düşünmektedir. Zeynep Korkmaz “Türk Dilinde +ça Eki ve Bu Ek ile Yapılan İsim teşkilleri Üzerine Bir Deneme”, Türk Dili üzerine Makaleler, I. C., TDK, Yay., Ankara, 1995, s. 12-84. başlıklı makalesinde; ç+ok yapısından geliştiğini savunmaktadır. Korkmaz, bu ekin küçültme isimleri yaptığını fakat ekteki küçültme görevinin bazen zayıfladığını ifade etmektedir. Ek İsimden isim yapma şeklinde Türkçe’nin tarihi metinlerinde hem küçültme hem sevgi bildirme hem de alet ve organ isimleri olarak da kullanılır.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

34.9'u Kırımçak Türkçesini ana dili diye bildirmiştir¹⁶. Günümüzde Kırımçak Türkçesini bilen ve tam olarak konuşan kişi yoktur. Kırımçak Türkçesinden birkaç cümle veya sözcük bilenler 1930'lu yılların sonuna kadar doğmuş olanlardır.

XX. asır başlarında Akmescit'te ve Karasubazar'da Kırımçak Türkçesini öğreten milli mektep bulunmaktaydı. Kırım özerk cumhuriyeti kurulduktan sonra ilk on yılda Kırımçak çocuklarına ana dilde eğitim hakkı ve imkânı verilmişti. SSCB'nin dağılmasıyla 1989 yılında yeniden okuma yazma kursu açıldı ve Kırımçak Türkçesi öğretilmeye başlandı. 2004 Ekim-2005 Eylül tarihlerinde Kırım'da görev yaparken kursun kapalı olduğuna bizzat tanık oldum.

Arami alfabesi ile yazılı Kırımçak Türkçesi metinleri XX. yüzyıl öncesine aittir. 1920'li yıllardan sonra Latin alfabesi kullanılmış 1936'dan sonra yerini Kiril alfabesine bırakmıştır. Kırımçak dilinin müstakil olarak öğretilmesinde sorunlarla karşılaşmaktadır. Bunun başlıca sebepleri okur yazar Kırımçak entellektüllerinin Kırımçak şuuru eksikliğinin yanında Kırımçakça konuşurların dışa kapalı olması da bunda etkin olmuştur. Az sayıda Kırımçakça konuşurun sözlü muhayyilesinde yaşayan dil unutulma ve yok olma tehlikesi ile karşı karşıyadır. Yeterli ölçüde yazılı kaynakların olmaması, dilin öğretilmesi ve konuşulması konusunda temel sorun yaratmaktadır. Bu sebeplerden dolayı az sayıda Kırımçak halkı birlikte yaşadığı halkın dilini sosyal sebeplerden dolayı kullanmak zorunda kalmıştır. Birlikte yaşadığı sayıca fazla olan halk Kırım Tatarlarıdır. İki halk arasında aynı etnik kökten geldiklerinden dolayı dil sorunu yoktur. Sorun uzun yıllardan kaynaklanan dilin işlenmişliğidir. Nitekim S.A. Tokarev "Bazı Yahudi grupları yaşadığı halkların dilini kullanmışlardır. Kırım Yahudileri (Kırımçaklar) Kırım Tatar dilinde konuşmaktadırlar." diye yazar.

Yahudi Bilim adamları arasında Kırımçakların konuşma dilinin Kırım Tatarcası olduğunu kabul edenler ve Kırımçakça konuşurların dilini araştırmak isteyenler de vardı. 1870 yılında Deynard¹⁷ Kırımçaklar kendi dillerine Çağatay dili diyorlar diye yazar. "...Karayların ve Tatarların kullandıkları temiz Tatar dili değil."

Şapşal, Kırımçak dilinin Kırım Tatar ve Karay dillerinden farklı olduğunu yazmıştır. Şapşal'a göre Kırımçaklar Kırım'a gelmeden önce Türk dilini biliyorlardı. Radloff, Kırımçakların Karasubazar şehir diyalektini karışık olarak kullandıklarını söyler.

¹⁶ D. İ. Rebi, B. M. Açkinazi, İ. V. Açkinazi, *age.*, s. 398.

¹⁷ Deynard, *Masso Kırım*, 115.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

Şapşal'a göre Kırımçakların dili ayrı bir dil olarak alınmalıdır. Bu dil yalnız Tatarların kullandıkları Tatarcadan ayrı değil Karaylardan ve başka bölgelerde kullanılan Tatarcadan da farklılıklar göstermektedir¹⁸. Kırımçakların dilinin Doğu Türkçesi kökenli Türkçe olması kaçınılmazdır. Bu dil, bölgede uzun yıllara dayanan siyasi Türk hakimiyetinden dolayı milli, akademik ya da ölçünlü dil olan Çağatayca olmalıdır. Kırımçaklar bölgede yaşayan diğer Türk soylu halkların yönetimi altında oldukları için dillerinin gelişmiş olması düşünülemez. Az sayıda Kırımçak Türkünün dillerini bölgedeki diğer Türk soylu halklardan farklı görmeleri ve kendilerine ayrıcalık yaratmaları kapalı toplum özelliği olsa gerektir. Etnik köken, dil, kültürel gelişmişlik elbette Kırımçakların dilini Kırım Tatarcası ve Karay Türkçesi'nden farklı kılacaktır.

1920 ile 30 yıllarda Rusya'da görülen politik milli gelişmelerden Kırımçaklar da etkilenmiştir. Türk soylu halklara uyguladıkları politikalar sonucunda Kırımçaklar ayrı bir halk olarak kendilerini kabul ettirirler¹⁹.

Kaya'nın, Kırımçak milli mektepleri için üç kitap hazırladığı söylene de bize kadar ancak ikisi ulaşabilmiştir. 1. Kırımçak Balaları için Ana Tilinde Alefbet ve Oquv Kitabı, Kırım, 1928. 2. Kırımçak Mekteplerinin Ekinçi Sınıfına Mahsus Okuv Kitabı. Bu kitabın baskı tarihi 1930'dur. Ana dil eğitimi yalnız ilkokullarda verilmekteydi. Son sınıflarda dersler Rus diliyle verilmekteydi. 1930 yılında ise milli mekteplerin kapanması ile Kırımçak dilinde ders okutmak da yasaklanmış oldu.

1941 yılına kadar Kırımçakların sayısı 8000 kişi olarak verilmektedir. Savaş zamanında % 80 Kırımçak Naziler tarafından katledilmişti. Katledilen insanların büyük çoğunluğu (dilini ve sözlü kültürü saklayan) yaşlı nesildi. (Altınkaynak: 2006, 81-82).

Kırım'da Tatarların ve başka halkların sürgüne uğramaları, Kırım'ın özerklik statüsünü kaybetmesi gibi değişiklikler Kırımçakları da derinden etkilemiştir. Sovyetlerin Türk soylu halklara uyguladıkları asimilasyon politikasından Kırımçaklar da fazlasıyla nasiplerine düşenleri almışlardır. Kırım yarımadasında Türk dilini kullanan tüm Türk halkları Rusların dil, kültür, ekonomik ve siyasi politikaları sonucunda sözlü geleneklerini ve maddi ve manevi miraslarını kaybetmişlerdir.

¹⁸ Şapşal, **Refarat**, 4-5.

¹⁹ S. Gamalov, Razreşen li Vopros (Opyat v Kırımçakskom Alfavite), **Krasnyı Kırım**, 28 İyunya, 1927

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

1950’de ünlü şarkiyatçı V. İ. Filonenko makalesinde, Kırımçakların etnografi ve tarihî bilgileri yanında 1927’de Karasubazar’da, Zengin’den kaydettiği yedi Kırımçak türküsünü de vermişti. Bu yazı uzun yıllar boyunca basılmadı, 1972 yılında bazı değişikliklerle Polonya bilim dergisinde “Kırımçakskiye Etüdi” adı altında basıldı²⁰. Filonenko, Kırımçak dili ile ilgili lengüistik araştırmasını bu makalesinde yapmıştır.

Kırımçaklar hakkında Radloff’un çalışmasından kaynaklanan görüş Sovyet dil bilim çalışmalarında değişmemiştir. Radloff Kırımçaklara ait folklor malzemesinin Karaylara ait olduğu görüşündedir²¹.

Açkinazi’nin özel arşivinde Peysah’ın²² 1973’te yazdığı “Kırımçak dili ve yazısı hakkında” başlıklı makalesi bulunmaktadır. Açkinazi, Kırımçakçanın ayrı bir dil olduğu görüşündedir. Kırımçak dilinin bazı fonetik özelliklerini de verir. Açkinazi Sovyet dönemi Türkologları Peysah ve Filonenko’nun makalelerini dikkate almaz. Kırımçak konusuyla ilgili 1980’li yıllardaki çalışmalar, 1920’li yıllarda Rusya’da sona eren Yahudi düşünceleri doğrultusunda devam etmiştir. 1983 yılında çıkan ilk makale Kırımçaklar ve Kırımçak dili olup Kırımçak varlığı sorununda bilinenlerin tersini söylemektedir. Çernin, Kırımçak dilini Kırım Tatarcasının etnolekti olduğunu söyler²³. H. Donon Bit Yevreyem, Yerusalim adlı çalışmasında Kırımçakların Yahudiliğini ispata çalışır. Aynı terimi 1979 yılında İsraili tarihçi M. Zand’da kullanmıştır²⁴.

1987 yılında İ. Ş. Koinzkiy ve M. S. Polinskaya, Svodiş ve Starostina’nın metodunu kullanarak Kırımçak dilinin araştırmasını yapmışlardı. Araştırmanın önemli tarafı ilk defa Kırımçak dilinden 100 sözcüğün Çağdaş Doğu literatürünün sayfalarında yer almasıdır. Yazarların vardıkları sonuç şu olmuştur: Oğuz etkisi altında kalan Kırımçakça ve güney tarafında kullanılan Tatarcanın Kıpçak grubundan olup olmadığı belli değildir. Bu dil malzemesi Oğuz grubundan olup Kıpçaklarla ilişkiler sonucunda alınmış olabilir²⁵. Bir

²⁰ Filonenko, V., İ., Kırımçakskie Etüdi, **Rocznik Orientalistyczny**, T. XXXV. Z. 1. 1972. 5-35.

²¹ Radloff, *Obrazstı Narodov*, 16; Filonenko; Kırımçakskiye Etüdi, 15.

²² Peysah, Kırımçakı, **Sovetise Geymland**, IX, 1074, 141-144.

²³ Çernin, V. Yu. O., **Poyvlenni Etnonima “Kırımçak” i Ponyatiya “Kırımçakskiye Yazık, Geografiya i Kultura Etnografiçeskih Grupp Tatar v SSSR**. Moskova, 1983, s. 100.

²⁴ M. Zand, **des Krymthchaks**, 429.

²⁵ İ. Ş. Kozinskiy-M. S. Polinskaya, *Ob Adnom Sluçaye Kontaktnogo Vzaimovliyavinya Rodsvennih Yazıkov, Krımsko-Tatarskiy-Kırımçakskiye-Turetskiy*,

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

yıl sonra Polinskaya görüşünü değiştirir. 1988’de *Sovetskaya Turkologiya*” da Polinskaya, *Terminologiya Rodstva u Kırımçakov* adlı çalışmasını yayımlar. Polinskaya, çalışmanın ön sözünde Çernin’in çalışmalarından alıntılarla Kırımçak dili ve tarihi hakkında görüşlerini ifade eder. “XX. yüzyılın ilk çeyreğine kadar Kırımçaklar konuşma dili olarak Kırım Tatar dilinin diyalekti olan Kırımçakçayı kullanmışlardır. Genç nesil Kırımçak dilini müstakil bir dil olarak kabul ettirmek istiyor²⁶. Fakat yaşlı insanlar ve Güney Kırım Tatarları Kırımçak dilini Tatarca olarak kabul ederler²⁷.”

1988 yılında Filistin’de basılan *Kratkaya Yevreyskaya Ansiklopediya’nın 4. cildinde* aynı yazarlar *Kırımçak Dili* adlı çalışmalarını yayımlarlar²⁸. *Kırımçak dili/diyalekti Kırımçakların hem yazı hem de günlük konuşma dilidir. Kırım Tatar diline çok yakındır, onun bir varyantı olduğu da söylenebilir. Türk dillerinin Kıpçak kolundan gelmektedir. Kırım Tatar dilinden ayrılan önemli özelliklerden biri diyalektin yanında, söz varlığında Arami kökenli sözcüklerin kullanılması şeklinde ifade ederler.* Bu değerlendirme siyasi değerlendirmedir. Dinin etkisi ile birkaç ödünçleme Arami kökenli sözcük geçmiş olabilir. Bu sınırlı sayıda ve çok azdır. Yıllardır Kırım yarım adasında birlikte yaşayan Türk halklarının dili devrin akademik dili, milli dili, ölçünlü dili Çağatayca olmalıdır. Etnik Türk boyları arasındaki farklar diyalekt farkıdır.

1992 yılında Bilim Akademisi Dil Enstitüsü için *Kırımçak Dili* adlı makale hazırlanmış Kırımçak dili hakkında ses bilgisi, şekil bilgisi ve söz dizimi bilgileri verilmiştir²⁹.

Ortaçağ döneminde Kırımçak dili kendi alfabesini kullanmış yazı dili olarak teşekkül etmiştir³⁰. En erken döneme ait kaynaklardan birisi XV. asırda Kefe tüccarı Kokos ile Moskova beyi İvan Vasilyeviç’in mektuplarıdır³¹. Kokos soyadı Kırımçaklarda bugünde yaygın olarak kullanılmaktadır. XVI. yüzyıla ait *Ritual Kafi*

Materiali Raboçego Soveşaniye Voznikovaniye i Funktsionor ovaniye Kontaknıh Yazıkov Moskova 1987, s. 56-59.

²⁶ bkz. Filonenko Kırımçakskiye Etudı, 9.

²⁷M. S. Polinskaya-V. Yu. Çernin, “Terminologiya Rodstva u Kırımçakov”, *Sovetskaya Turkologiya*, 1988. No. 3, s. 15-16.

²⁸ *Kratkaya Yevreyskaya Ansiklopediya*, 1988. C.4. s. 612.

²⁹Devid Rebi. B. M. Açkinazi- İ. V. Açkinazi, “Kırımçakski”, *Yazıkı Mira Türkskiye Yazıkı*, Moskova 1997, 309-319.

³⁰V. V. Lebedev, *Yevreyskaya Srednovekovaya Rukopisnaya Kniga, Rukopisnaya Kniga v Kulture Narodov Vostoka Oçerki*, I., Moskova, 1987. s. 326.

³¹Vaysenberg, İstoriçeskiya Gnezda, 1913; Gideleyeviç, Futlar, no:53 1916; Kotler, Familii Kırımçakov; 83-94.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

adlı çalışmada Kırımçak dili hakkında önemli bilgiler vardır. Yazarı ve redakte edeni Moisey Ga-Gole'dir³². Berlin'de 1909 yılında eser için araştırma yapmıştır. Berlin "Kırımçak cemiyeti duaları onların konuşma diline (Tavriça tili, Tatar tili, Türki tili çevrilmişti. Cumartesi vaazları aynı dilde yapılmaktaydı"³³.

XVIII. yüzyılın başlarında Kırımçakların dini yöneticisi ve lideri olan David Lehno, *Ritual Kafi* adlı çalışmayı yayıma hazırlamıştır ve ön sözünü Kırımçak dilinde yazmıştır³⁴. XVIII. asrın ikinci yarısına ait Karasubazar cemiyet defterleri Kırımçak dilinde yazılmıştır³⁵.

XIX. asırda Kırımçak dilinin özelliklerini taşıyan ve Kırımçaklarda yaygın olan *conkler* vardır. Conklere daha çok folklor ürünleri yazılırdı. Masallar, türküler, bilmeceler, atasözleri ve deyimler gibi sözlü kültüre ait ürünler kaydedilirdi. Peysah'a göre bazı popüler folklor ürünleri yalnız Kırımçaklar arasında kullanılmıştır. Conklerin içinde Feodosya'da Purim (Urum) ailesine, Simferopol (Akmescid)'den Bohor, Çapiço, Karasubazar'dan Zengin ailesine ait olanlar en çok bilinenlerdir³⁶.

Kırımçak dil yadigârlarından birisi de XIX. asırda Karasubazar cemiyetinin Rusya İmparatoru I. Aleksandr'a yazdıkları mektuptur. Bu dil yadigârı Kırımçak dilinde Rus transkripsiyon şekliyle Filonenko tarafından yayımlanmıştır³⁷. 1862 yılında Sankpetersburg kütüphanesine Firkoviç'in koleksiyonu teslim edilmiştir. Teslim edilen eserler arasında Kırımçak diliyle yazılmış Kırımçak cemiyetleri dil yadigârları da vardır³⁸.

1930 yılında Karasubazar Kırımçakları, Daşevski aracılığıyla Asya Müzesine el yazma malzemelerini vermişlerdi. Bu el yazmalarının özetini 1988 yılında Medvedeva yapmıştır³⁹. 1984 yılında Leningrad Kütüphanesine Peysah'ın çalışmaları ve kitaplığından oluşan koleksiyonu da verilmişti. Peysah'ın koleksiyonunun listesi şu şekildedir: Kırımçakça-Rusça Sözlük (93 sayfa), Eski İbrani Sözcüklerinin Kırımçak ve Rus Diline Çevirisi (21 sayfa), Kırımçak-Tatar-Rus Sözlüğü (46 sayfa), Kırımçak Sözcükleri, Folklor ürünleri 1968-1972 (96 sayfa), ayrıca K. Y. Hondo tarafından

³²Yevreyskaaya Ansiklopediya, 213, Tsinberg, Avraam Kırmskiy, 108, 109.

³³Berlin, İstoriçskiye Sudbı, 130. İstoriya Yevreyskogo., 1921, s. 82.

³⁴İ. V. Açkinazi, Kırımçaki İstoriografiçeskiy, 171.

³⁵Kaya, Kırımçakskoy Rukopisi, no, I, 1927. s. 100-105.

³⁶Peysah, Kırımçaki, *Sovetişe Geymland*, IX; 1974. s. 140.

³⁷Filonenko, Kırımçakskiye Etüdi, s. 11-15.

³⁸Medvedeva, *Sovetskaya Turkologiya*, VI, 1988, s. 91.

³⁹Medvedeva, *Sovetskaya Turkologiya*, VI, 1988, s.91-99.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

hazırlanmış Kırımçak Sözcükleri Sözlüğü (82 sayfa), Rus-Kırımçak Sözlüğü, 1960, (S. D. Yusupova, 15 sayfa). XIX. yüzyılın ikinci yarısında Kırımçak dilinde *Eski İbrani Dilinin Grameri ve L harfine kadar Yahudi Kırımçak Sözlüğü*” de vardır⁴⁰.

XX. yüzyılın başlarında kendi dillerini unutmayan ve folklorunu bilen insanlar vardı. Karasubazarda yaşayan Çopr Spamay⁴¹ ve Z. Zengina⁴², Moskova’da yaşayan T. Bohor (S. Y. Surujin)⁴³ bunlar arasındadır. 1989 Eylül’ünden 1992 yılı sonuna kadar Simferopol (Akmescid)’de Kırımçaklar derneğinde “Pkata ahtıhın midraşı” okulu açılmış, Kırımçak dilinin kılavuz kitabı yayımlanmış⁴⁴. Kırımçaklar derneği başkanı B. M. Açkinazi (1927-1992) tarafından hazırlanmış Kırımçak Ata Sözleri ve Deyimler ve Rusça Kırımçakça, Kırımçakça Rusça Sözlüğü 2004 yılında yayımlanmıştır.

2004 yılına ait Kırımçakça yayın yine David Rebi’ye aittir⁴⁵. Türkiye’de 2005 yılında Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı’nda Nesrin Güllüdağ tarafından Ahat Üstüner danışmanlığında doktora tezi yapılmıştır⁴⁶. Erdoğan Altınkaynak son yıllarda Kırımçaklar’ın Kültürü, Tarihi ve Folkloru ile ilgili önemli yayınlar yapmıştır⁴⁷.

Kırımçaklarda Din

Araştırmacıların çoğu Kırımçakların Yahudilik dininden olduğu konusunda aynı görüştedirler. Bu konuda Altınkaynak şunları söyler. “Günümüz Kırımçaklarının dini Yahudiliktir. Kendi dillerinde yaptıkları dualar, çeşitli dini kitaplar veya mütercimler tarafından çevrilen kitaplar Tevrat’tan alıntıdır. Kırımçakların dua kitapları el

⁴⁰ Lebedev, V., V. Materiali po Kırımçakskomu Yazıku i Folkloru v Sobranii.239-241.

⁴¹ Şapşal, Referat, 4-5.

⁴² Filonenko, Kırımçakskiye Etüdi, s.16.

⁴³ Lebedev, Materiali po Kırımçakskomu Yazıku, 240.

⁴⁴ David Rebi, **Kırımçakskiye Yazık, Kırımçah Tili**, Simferopol, 1993. 52 s.

⁴⁵ David Rebi, **Kırımçakskuy Yazık, Kırımçaksko- Ruskuy Slovar**, Simferopol, 2004, 224 s.

⁴⁶ Nesrin Güllüdağ, **Kırımçak Türkçesi Grameri**, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Elazığ, 2005.

⁴⁷ Erdoğan Altınkaynak, **Kırımçaklar** (Kültür-Tarih,-Folklor), Türkistan ve Azerbaycan Araştırma Merkezi, Sota Yayınları, Hollanda, 2006; Erdoğan Altınkaynak, Kırımçakların Menşei ve Bu Konudaki Çalışmaların Değerlendirilmesi, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi The Journal of International Social Research** Volume 2/7 Spring 2009, s. 11-28.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

yazması olarak Kiev’de basılmıştır. Kırımçaklar her gün Hz. Davut’un Zebur’undan okurlar. (Altınkaynak: 2006, 2-3).

Kırımçakların ibadetlerinde ve dua pratiklerinde Tengricilik dinine ait izler bulmak mümkündür. Bu onların kökenleriyle ilgili olmalıdır. Entelektüel bir Kırımçak Türkü olan Devid Rebi İliç Kırımçakların dininin tamamen yakıştırmalardan hareketle ifade edildiğini söyler. Bu bilgiyi Kırım Devlet Mühendislik ve Pedagoji Üniversitesi’nde Görev yaptığım 2004 Ekim’i ile 2005 Eylül’ü arasında görüştüğüm Devid Rebi Bey’den dinlemiştim. Altınkaynak da kitabında aynı ifadeyi Devid Rebi’den işittiğini ifade eder. (bkz. Altınkaynak: 2006, 23).

Devid Rebi bu ifadeyi şu şekilde anlatır: “1860’lı yıllara kadar Kırımçaklar kaal adını verdikleri ibadethanelerde toplanıp birlikte ibadet ederlerdi. Bu ibadetlerde söylenen dualar yazılı değildi. Kırım Hanlığı Rusya tarafından işgal edildikten sonra bütün etnik halkların bir dininin ve ibadethanesinin olması ve orada ibadet etmesi gerekiyordu. Çar’ın din adamları Kırımçakları Yahudi statüsünde sayarak onların da Yahudilerle birlikte Sinogoga gitmelerini ister. Kırımçaklar buna şiddetle karşı çıkarlar, içlerinden birisini İstanbul’a gönderirler ve bir Haham getirirler. Haham çok iyi Türkçe bilen Ortodoks Yahudi Medini Haymshhaya’dır. Haymshhaya Kırımçakların bu güne kadar bildiği ve ibadetlerinde söylediği bütün Türkçe duaları yasaklar ve Türkçe duaların yerine Arami dualar öğretir. Okur yazarlık Kırımçaklar’da az olduğu için ve yalnız erkekler okuma yazma bildikleri için bu duaları kadınlar öğrenemiyordu.

1960’lı yıllarda Karasubazar’da yaşayan Kırımçak aydınlardan Piyer Lakup’a göre Kırımçaklar sabah ve akşam olmak üzere Kallarda Kırım Tatar musiki makamalarında dua etmekteydiler. Karasubazar’da üç Kırımçak ibadethanesi vardı. Bu ibadethaneler kilimle döşeli idi. Yaşlılar arkalarda oturur gençler ön taraflarda otururlardı. İbadethaneden içeri başı açık ve ayakkabı ile girilmezdi. Ravin, Kırımçaklar arasında hem dini lider hem de yönetici hem de doktordur. Bu durum Şamanlıkla örtüşmektedir. Ravinlere her zaman saygı gösterilir ve unvanlarına Rabbi adını eklerler. Kırımçaklar kendilerinden yaşlı veya akran olanlara bu şekilde hitap etmezler. Yahudiler ise kendilerinden büyüklere ve dinen yakın olmayanlara (Rabbi) şeklinde hitap ederler. Kırımçaklar yalnız kendi ravinlerine saygı gösterirler. Kırımçakların ravinlerinin maddi sıkıntısı yoktur. O, Yahudilikteki gibi üç yıllığına değil ömür boyu ravin olur. Kırımçak ravinleri mutlaka evli olmalıdır. Geçimini dini törenle sağlar, bunun dışında hiçbir geliri yoktur. Kırımçaklar, Yahudiler gibi ibadetlerini

---

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

yüksek sesle yapmazlar. Kırımçak duaları Tatar ilahilerine benzer. Kırımçakların sinagoglarında ön kısımda oturaklar vardır. Bu oturaklara yalnız aşkenaziler oturur. Gürcüler halılar üzerine bağdaş kurarak oturabilirler. Kırımçaklarda ihtiyarlar ve saygın insanlar giriş kısmında kapıya yakın oturur, diğerleri ise iyi yerlerde otururlar.

Dua (Ar. i. ç. ed'iyeye)

Çağırarak, yalvarmak anlamında olup ıstılâhî manâsı kulun Allah'ın ululuğu karşısında kendi zayıflığını ifade ile Allah'ın büyüklüğünü dile getirip O'na hamd ve senâ etmesi; bir hayır ve nîmet'in celbi veya bir şer veya belânın def'i için Allah'a yalvarıp O'nun inayâtini dilemesidir. (Ansiklopedik İslâm Lügatı; I; 187a)

Dua, sözcüğü Çanga'da şu şekilde tanımlanır. 1. Çağırarak; 2. Sızlanarak zikretmek, temenni etmek (Ah, yetiş ölüm, nerdesin?!) demek; 3. Dua etmek; 4. İbadet etmek; 5. Yardım etmek, meded istemek; 6. İstemek; 7. Teşvik etmek; 8. Nisbet etmek; 9. İsimlendirmek; 10. Beddua etmek. (Çanga; 1999; 185 a)

İnsanoğlunun bütün başarılarına rağmen her zaman kusurları, aczleri, korkuları, arzu ve ümitleri olmuştur ve olacaktır. İnsanlar, yenemeyecekleri korku ve endişelerden kurtulmak, gücünü aşan arzu ve ümitlere ulaşmak için bir Yaradan'a inanmak ve dayanmak ihtiyacındadırlar. İşte bu ihtiyaçtan dolayı da dua etmenin gerekliliğini düşünmüşlerdir.

Kırımçakca Bir Dua⁴⁸

Творец наш, Создатель, Бог отцов наших! Прости нам прегрешения наши, дай нам силы творить добро, сохранить наши обычаи, язык, доставшиеся нам от древних времён. Аминь!

Bizi, atalarımızı ve her şeyi yaratan Tanrım! Günahlarımızı başıyla, iyilik yapmak için bize güç ver! Atalarımızdan (eski zamanlardan) kalan adetlerimizi, dilimizi koru! Amin

⁴⁸2004-2005 Eğitim Öğretim yılında TİKA tarafından Ukrayna/Kırım Özerk Cumhuriyeti'nin Akmescid (Simferopol) şehrinde bulunan Kırım Devlet Mühendislik ve Pedagoji Üniversitesi Kırım Tatar ve Türk Dili Kafedrasında Misafir Öğretim Üyesi olarak görevlendirildim. Akmescid şehrinde adı geçen Üniversite'de görev yaparken Kırım Tatarları dışında Akmescitte yaşayan Türk soylu halklar bende farklı heyecanlar uyandırmıştı. Derslerden fırsat bulduğum zamanlarda gerek Karay gerek Kırımçak gerek Urum Türkleri ile ilgili belge ve bilgi toplmaya başladım. Görüşmelerim sırasında David Rebi'den bu Kırımçak duasını aldım. Aynı dua latin harfleriyle Altınkaynak'ta da yer almaktadır. (bkz. Altınkaynak, Erdoğan, **Kırımçaklar** (Kültür- Tarih,-Folklor), Türkistan ve Azerbaycan Araştırma Merkezi, Sota Yayınları, Hollanda, 2006. s. 92.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

Йараданым Алла, Аталарымызнынъ Танърысы!
Гүнахларымызны бахышла, зехус этмее такъат вер бызге. Эвель
вахытлардан кельген адэтларымыз, тылымыз мылетларымызге
сахлансын. Амен!

Yardanim Alla! Atalarımızın Tanrısı! Günahlarımızı
bahışla, zehus etmee takat ver bizge. Evel vahitlerden kelgen
adetlerimiz, tılımız milletlerimizge sahlansın. Amin!

Творец наш! В эти чёрные трудные дни пусть каждая
родная душа, друг и товарищ, найдёт в нашем крымчакском доме
веру и надежду. Помогите нам обрести светлую дорогу и увидеть
счастливые дни. Да будет судьба к нам благосклонна, и наши
дети и внуки увидят лучшие времена. Аминь!

Yaratan Tanrım! Bu kara ve zor günlerimizde Kırımçak'taki
evimize gelen her dost, arkadaş ve yakın ruhlu kişiler iman ve inanç
bulsunlar! Sıkıntılı günler gösterme. Güzel günler görmemizi sağla ve
aydınlık bir geleceğe kavuşturmayı nasip et. Çocuklarımıza
torunlarımıza bahatlı ömürler ve güzel günler yaşat. Amin!

Йараданым Алла! Бу къримчах эвымыздэ эр догъмыш
адам, дост – аркъадаш инан – ишанч тапсын бу къара, къыйын
күнлерны чекмее. Йардым эт бызге йарых йол, частлы-бахтлы
күнлер көрмее. Къысмет олса, балаларымыз, ахтыларымыз
частлы йашарлар, даа гүзель күнлер корсынлер. Амен!

Yaradanim Alla! Bu Kırımçah evimizde er doğmuş adam,
dost arkadaş inan-ışanç tapsın bu kara, kıyın künlerini çekmee. Yardım
et bizge yarış yol, çastlı-bahatlı künler көрмее. Kısmet olsa,
balalarımız, ahtıhlarımız çastlı yaşarlar daa güzel künler көrsinler.
Amin!

Вразуми нас всегда помнить об ушедших от нас в
лучший мир, вспоминать в молитвах своих покойных отцов-
матерей, дедушек и бабушек, братьев и сестёр – всех своих
родных и близких. Пусть души их молятся за нас. Аминь!

Ölülerimizi her zaman hatırlamamız için akıl ver bize!
Ebediyete göçmüş büyüklerimize, eşlerimize (kocalarımıza)
analarımıza, kardeş ve kız kardeşlerimize bütün akrabalarımıza
ölenlerimize duacı olmamız için bize akıl ver! Onların ebediyete
göçmüş ruhları bizlere duacı olsunlar! Amin!

Йахшы фыкырлер вер бызге Оьльгенлерны анъмаа,
къадыш этмее раметлы ата-аналарымызгъа, пкъата-
пкъаналарымызгъа, акъайларымызгъа, къардаш ве

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

кызыкбардашларымызга – эпсы тувгъанларымызга. Чъанлары дувачъы олсын.

Yahşı fikirler ver bizge ölgenlerni anmaa, kadiş etme rametli, ata-analarımızga, pkata-pkanalarımızga, akaylarımızga, kardaş ve kızıardaşlarımızga- epsi tuvganlarımızga, canları duvacı olsun.

Мёртвым – покой, живым – милосердие.

Аминь!

Ölülerimize rahmet, yaşayanlarımıza merhamet (et) Amin!

Ölгенлерге – рамет, сагъ къалгъанларга – мерамет.

Амен!

Ölenlerge- ramet, sağ kalganlarga- meramet, Amin!

Amin!

Чокъ йашлар версын Алла чъумле къримчахларга.

Амен!

Çok yaşlar versin Alla cümle Kırımçahlarga. Amin!

Rusça ve Kırımçakça verilen iki dilli dua metninin çeviri yazısı yapılıp, dua Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. Kırımçakça duanın dizini yapılıp; Kırımçakça duadan hareketle Kırımçak dili hakkında bilgi verilecektir. Duada geçen sözcüklerden hareketle Kırımçakça'nın ses, şekil ve köken bilgisi açıklanmaya çalışılacaktır.

DİZİN

adam (A): insan

er doğmuş adam dost arkadaş

ahtıh: torun

a.+larımız balalarımız

akay: koca, eş.

a.+larımızga rahmetli ata analarımızga pkatapkata pkanalarımızga akaylarımızga kardaş ve kızıardaşlarımızga

alla (A.): Tanrı

a. yaradanım

amen (A): tasdik, kabul.

ana: anne.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

---

a.+larımızga rahmetli ata analarımızga pkata pkanalarımızga
akaylarımızga kardaş ve kızkardaşlarımızga

an-: yad etmek.

a.-maa ölgenlerni

arkadaş: arkadaş, dost.

er doğmuş adam dost a.

ata: baba, ced.

a.+larımıznın tanrısı

bahısla-: affetmek, ihsan etmek, lutfetmek.

b.- günahlarımızı

bahtlı: talihli, kutlu.

b. çastlı künler körmee

bala: çocuk, yavru.

b.+larımız ahtıhlarımız

biz: şahıs zamiri.

b.+ge takat ver

b.+ge yardım et

b.+ge yahşı fikirler ver bizge

bu: bu.

b. kara kıyın künlerni çekmee

b. kırımçah evimizde

can (F): can, ruh.

c.+ları duvacı olsun

cümle (A): bütün.

c. kırımçahlarga

çastlı: talihli, şanslı.

ç. bahtlı künler körmee

ç. yaşarlar

çekmee-: çekmek, duçar olmak.

ç.- bu kara kıyın künlerni

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

çok: fazla, uzun (metinde uzun anlamındadır).

ç. yaşlar versin

daa: daha, çok, fazla.

d. güzel künler körsinler

doğ-: doğmak.

d.-miş er adam dost arkadaş

dost (F): arkadaş.

er (F): her, bütün"

doğmuş e. adam dost arkadaş

duvacı (Ar.+T. Du'a+cı): Allaha yalvaran

canları d. olsun

epsi (<F. hep+T. si): tamamı, bütünü.

e. tuvganlarımızga

et-: yapmak, etmek, eylemek.

e yardım et.bizge

e.-me kadiş

e.-mee zehus

ev: ev

e.+imizde bu kırımçah

evel (<Ar. evvel): ilk, önce.

e. vahitlerden kelgen adetlerimiz tılımız

fikir (A): düşünce.

f.+ler yahşı f.+lervet bizge

günah (F): suç.

g.+larımıznı bahışla

güzel: hoş, iyi.

daa g. künler körsinler

iman: iman.

ışanç 1. tapsın

ışanç: inanç.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

1. inan tapsın

kadış: ölenleri hatırlama.

k. etme

kal-: kalmak.

k.-ganlarga sağ kalganlarga meramet (A) “şefaata etmek rahmet etmek”

kara: kara, metinde acı, kötü.

bu k. kıyın künlerni çekmee

kardaş: kardeş.

rahmetli ata analarımızga pkata pkanalarımızga akaylarımızga k. ve kızkardaşlarımızga

kırımçah: Kırımçak.

bu k. evimizde

k.+larga cümle kırımçahlarga

kısmet (A): hisse, nasip, pay”

k. olsa

kıyın: güç, zor.

bu kara k. künlerni çekmee

kızkardaş: bacı, kız kardeş.

k.+larımızga rahmetli ata analarımızga pkata pkanalarımızga akaylarımızga kardaş ve k.larımızga

körmee-: görmek.

çastlı-bahtlı künlerni körmee.

kör-: görmek.

k.-sinler daa güzel künlerni

kün: gün.

k.+ler daa güzel künlerni körsinler

k.+lerni bu kara kıyın künlerni çekmee k.lerni k.lerni çastlı bahtlı k.+ler

meramet (A): bağışlamak.

sağ kalganlarga m.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

milet (A): topluluk.

m.lerimizge sahlansın

ol-: olmak.

o.-sa kısmet

o.-sın canları duvacı

öl-: ölmek.

ö.-genlerni anmaa

ö.-enlerge ramet

pkana (Rus.): ana tarafından ebevyñler.

p.+larımızga rahmetli ata analarımızga pkata p.+larımızga akaylarımızga kardaş ve kızkardaşlarımızga

pkata (Rus.): baba tarafından ebevyñler.

p. rahmetli ata analarımızga p. pkanalarımızga akaylarımızga kardaş ve kızkardaşlarımızga

ramet (A): rahmet.

r. ölenlerge

r.+li rahmetli ata analarımızga pkata pkanalarımızga akaylarımızga kardaş ve kızkardaşlarımızga

sağ: sağ, ölü olmayan.

s. kalganlarga meramet

sahlan-: korunmak.

s.-sın milletlerimizge

takat (A): güç, kuvvet.

t. ver bizge

tanrı: Allah.

t.+sı atalarımıznın tanrısı

tap-: bulmak.

t.-sın inan ışanç

tıl: dil, lisan.

t.+ımız evel vahıtlardan kelgen adetlerimiz

tuvgan: doğan, doğmuş.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

t.+larımızga epsi

vahıt (A. vakt): vakit, zaman.

v.+lardan evel vahıtlardan kelgen adetlerimiz tılımız

ver-: vermek.

v.- takat ver bizge

v.- yahşı fikirler ver bizge

v.-sin çok yaşlar

yahşı: güzel, iyi.

y. fikirler ver bizge

yaradan: yaradan.

y.+ım alla

y.+ım alla

yardım: yardım.

y. et bizge

yarıh: ışık, aydınlık.

y. yol

yaş: çağ, ömür.

y.+lar çok yaşlar

yaşa-: yaşamak.

y.-rlar çastlı

yol: yol.

y. yarıh

zehus (Yun. Zeus): Tanrı. Tanrıların kralı, en büyük tanrı, Olimpos'un ve Tanrılar da dahil olmak üzere her şeyin yöneticisi.

z. etmee

Notlar

1. **ahtıh**: torun. akıt- (ED:81 a)

ahtıhlarımız balalarımız

Sözcüğün kökeni ah-ı-t-ı+h şeklinde olmalıdır. ahtıh sözcüğü metonimik kullanılmıştır. ak- hareket etmektir. Bulunduğu

---

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

yerden taşmaktır, çoğalmaktır. Torun soyun devamıdır. Neslin türemesi ve çoğalması demektir.

Kelime içi ve sonunda k>h değişimi Oğuz grubu lehçelerinden Azerbaycan Türkçesi'nin karakteristik özelliğidir. Ön seste ise Hakas, Tuva, Yakut ve Çuvaş lehçelerinde görülür⁴⁹. Kırımçakçada bu sesin görülmesi yalı boyu Kırım Tatar ağızlarının özelliği olmalıdır. Ünsüz değişimleri'nden sızıcılaşma örneğidir. **ahtıhlarımız** balalarımız

sahlansın milletlerimizge

vahıtlardan evel vahıtlardan kelgen adetlerimiz tılıımız

yahşı fikirler ver bizge

yarıh yol

2. **akay**: koca, eş.

aka<aga ünlüleri arasında bulunan /q/ sesinin tonlularak /ğ/ ye dönüşmesi Kıpçak Türkçesinin önemli ses özelliklerinden biridir⁵⁰.

akay<aka ey sözünden akay şeklinde kısaltma olmalıdır.

rahmetli ata analarımızga pkatapkata pkanalarımızga **akaylarımızga** kardaş ve kızkardaşlarımızga

3. **h>**

Türkçede h sesi ile sözcük başlamadığı için söz başı, içi, sonu /h/ düşer. Bu durum Kıpçak Türkçesi eserlerinde dahi görülmektedir⁵¹. Karamanlıoğlu'nun da belirttiği gibi son seste ünsüz düşmesi Kıpçak grubundaki eserlerde görülür.

alla yaradanım

er doğmuş adam d. arkadaş

epsi tuvganlarımızga

bu **kırımçah** evimizde

kırımçahlarga cümle kırımçahlarga

⁴⁹ Güner Gülsevin, "Türkiye Türkçesi Ağızlarında ≠h Sesi Üzerine" **TDAY-B 2001/I-II**, TDK, Yay., Ankara, 2003, s.130.

⁵⁰ Süer Eker, **Kıpçak Grubu Türk Dillerinin Karşılaştırmalı Ses Bilgisi**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 1998, s. 169.

⁵¹ Ali Fehmi Karamanlıoğlu, **Kıpçak Türkçesi Grameri**, TDK, Yayınları, Ankara, 1994, s. 21.

sağ kalganlarga **meramet**

ramet ölenlerge

rametli rahmetli ata analarımızga pkata pkanalarımızga akaylarımızga kardaş ve kızkardaşlarımızga

4. -ğ->-h- değişmesi

söz içi -ğ-, -h- ye dönüşmüştür. Sibiryaya Tatar Türkçesinde alıntı sözcüklerde sürekli ünsüzler arasında görülen ses değişimleri⁵² metinde Türkçe sözcükte görülmüştür. Bu durum dil kullanıcılarından çok dilin kullanım sıklığı ve yayılma alanı ile ilgilidir. Dar çevrede kapalı toplumda kullanılan Kırımçakcanın milli ve akademik bir dilinin olmaması şeklinde açıklanabilir.

bahısla günahlarımızı

5. çastlı: talihli.

çastlı bahtlı künler körmee

çastlı yaşarlar

çastlı<şanslı süreklileşme ses olayı'nın sızıcılışma konusunda değerlendirilmelidir. ç->ş- ses değişmesi Kuzey Batı Türk Lehçelerinden Kazak, Karakalpak ve Nogay Türkçesinin karakteristik özelliğidir⁵³. şanslı sözcüğü sızıcılışma ile ön ses ş-<ç- 'ye dönüşmüş iç sesteki -n- sesi akıcı, tonlu, diş-diş eti ünsüzü; -s- tonsuz, sızıcı diş-diş eti ünsüzünün etkisiyle düşmüştür. çast<şans olmuştur. Çastlı sözcüğü bahtlı sözcüğü ile ikileme olarak kullanılmıştır.

6. **duvacı**: (Ar.+T. Du'â+cı): "Allaha yalvaran, dua eden".

duvacı sözcüğünde dar yuvarlak /u/ ünlüsünün etkisiyle iç seste -v- ünsüzü türemiştir. Mehmet Kara, özellikle Çuvaşçada yuvarlak ünlülerin yanında türeyen -v- ünsüzüne dikkat çeker.⁵⁴ Kıpçak Lehçe grubunda görülen /u/ sesi genel Türkçedeki /o/ sesinin karşılığıdır ve genellikle ilk hecede görülür.

canları **duvacı** olsun

7. **ışanç**: inanç.

ışanç ismi Clauson'da işen- (ED:264a) şeklinde geçmektedir. Clauson bu sözcüğün aynı anlama gelen inan-

⁵² Ercan Alkaya, **Sibiryaya Tatar Türkçesi**, Ankara, 2008, s. 180.

⁵³ Ercan Alkaya, **Sibiryaya Tatar Türkçesi**, Ankara, 2008, s. 166.

⁵⁴ Mehmet Kara, "Çağdaş Türk Lehçelerinde "v" Eksenli Ses Olayları", **IV, Uluslararası Türk Dili Kurultayı (24-29 Eylül 2004) Bildirileri**, TDK, Yay., Ankara, 2007, s. 907-908.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

sözcüğünün etkisiyle ünlülerin kalınlaşmış olabileceğini belirtir. Kuzey Batı Türk lehçelerinde ısan-fiili yaşamaktadır. Bu fiil Kırımçak dua metninde inan ısanç şeklinde ikileme olarak geçmektedir. Kalınlaşma olayı eskicil sözcüklerde görülmektedir.

ısanç inan tapsın **tılmız** evel vahıtlardan kelgen adetlerımız

8. **kadış**: “ölenleri hatırlama, yâd etme duası”.

kadış sözcüğü David Rebi'nin hazırlamış olduğu sözlükte şöyle geçer: (kadış: pominalnaya molitva.) Anlamı “(ölenleri) hatırlama, yad etme duası” şeklinde açıklanmaktadır.. (Rebi:2004, 124).

kadış sözcüğüne “ölenleri hatırlama, yâd etme” anlamıyla tarihî ve modern Türk dilinde ilk kez geçmektedir. (bkz. Rebi:2004, 124). 9. **tuvgan**

İlk hecede /o/ ünlüsünün daralarak /u/ ya dönüşmesi Tatar, Başkurt ve Sibiryaya Tatar Türkçesi ağızlarının karakteristik özelliğidir. Sibiryaya Tatar Türkçesi'nde ilk hecede bulunan bütün /o/ ların /u/ ya dönüşümü mümkündür⁵⁵. Metnimizde tek örnekte ilk hecede /o/ ünlüsünün daralarak /u/ ya dönüşümü görülmektedir. İki ünlü arasında kalan /-ğ-/ ünsüzü sızıcılaşarak diş-dudak ünsüzü /-v-/ ye dönüşür⁵⁶. Sözcük tog- köküne sıfat-fiil eki -gan eki gelerek oluşmuştur. tog-gan>togan/doğan Doğu ve Batı Türkçelerindeki şeklidir. Kıpçakça şekillerde ise fiilin kökündeki son ses g'nin v'ye dönüşmesi sonucunda toggan>tovgan>tuvgan şekli ortaya çıkmıştır.

tuvganlarımızga epsi

Sonuç

1. Kırımçaklar, Kırım yarımadasında Türk halklarının çoğunlukta olduğu Simferopol (Akmescid), Akyar (Sivastopol), Kerç, Kefe (Feodosya)'da yaşarlar.

2. Kırımçaklar asgari bin yıldır Kıpçak soylu halklarla birlikte Kırım yarımadasında yaşayan Tatar, Nogay, Başkurt, Karakalpak, Karay, Urum etnik Türk halklarından birisidir.

3. Kırımçak dili Kırımçaklarında ifade ettiği gibi Çağatay dilinin bakiyesi olmalıdır.

4. Kırımçak dilini Kıpçak dil grubu içinde değerlendirmek doğru olsa gerektir.

⁵⁵ Ercan Alkaya, **Sibiryaya Tatar Türkçesi**, Ankara, 2008, s. 129-130.

⁵⁶ Ercan Alkaya, **age.**, s. 168.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

5. Sovyet coğrafyasında yaşayan bütün Türk soylu halklarda olduğu gibi Kırımçak dili de Rusça'dan fazlasıyla etkilenmiştir.

6. Uzun yıllardır Kırım Tatarları ile birlikte yaşadıkları için dillerinde Kırım Tatarcasının dillik özellikleri yer almaktadır.

7. işanç, kadış gibi az tanıklı, seyrek tarihî Türkçe sözcüklerin uzun yıllardır Kırımçakların sözlü muhayyilesinde yaşadığını ve Kırımçakça konuşurlar tarafından kuşaktan kuşağa akatıldığını bize göstermektedir.

8. ahtih sözcüğünde aldığı gibi ak-t-ı+h gibi Türkçe sözcük yapımına uygun sözcüklerin türetilmesi Kırımçak Türklerinin Türkçe düşündüğünün en açık ispatı olmalıdır.

9. Kırımçaklardan kalan bu kısa dua metninde bir çok dillik özelliğin tarihî ve modern Türk lehçeleri ile dillik olarak örtüşmesi Kırımçakların Türk soylu halk olduklarının ispatı olsa gerektir.

KAYNAKÇA

AÇKİNAZİ B. M; **İmene Kırımçakov, Problemi İstorii Krıma, Tezisi Dokladov Nauçnoy Konferantsiy, Simferopol 1991.Vip. I.**

AÇKİNAZİ İ. V; **K Voprosu Ob Etnogeneze Kırımçakov v Sovetskoy İstoriografii, Materiali Po Arheologii, İstorii i Etnogrfii Tavrii, Simferopol, 1990. Vip. I.**

ALKAYA Ercan, **Sibirya Tatar Türkçesi**, Ankara, 2008.

ALTINKAYNAK Erdoğan, "Kırımçakların Menşei ve Bu Konudaki Çalışmaların Değerlendirilmesi", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi The Journal of International Social Research** Volume 2/7 Spring 2009. s.11-28.

ALTINKAYNAK Erdoğan, **Kırımçaklar** (Kültür- Tarih,-Folklor), Türkistan ve Azerbaycan Araştırma Merkezi, Sota Yayınları, Hollanda, 2006.

ANSİKLOPEDİK İSLÂM LÜGATI, Danışman Salih Tuğ, Tercüman yayınları, İstanbul, 1982.

CLAUSON Sir Gerard, **An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish**, Oxford 1972.

ÇANGA Mahmut, **Kur'an-ı Kerim Lugati**, Timaş Yayınları, İstanbul, 1999.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

-
- ÇERNİN V. Yu. O., **Poyvlenni Etnonima “Kırımçak” i Ponyatiya “Kırımçakskiy Yazık, Geografiya i Kultura Etnografiçeskih Grupp Tatar v SSSR.** Moskova, 1983.
- EKER Süer, **Kıpçak Grubu Türk Dillerinin Karşılaştırmalı Ses Bilgisi,** Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 1998.
- FİLONENKO V., İ., **Kırımçakskie Etudi, Rocznik Orientalistyczny.** T. XXXXV. Z. 1. 1972.
- GÜLSEVİN Gürer, “Türkiye Türkçesi Ağızlarında $\neq$ h Sesi Üzerine” **TDAY-B 2001/I-II,** TDK, Yay., Ankara, 2003. s. 129-146.
- KARA Mehmet, “Çağdaş Türk Lehçelerinde “v” Eksenli Ses Olayları”, **IV, Uluslararası Türk Dili Kurultayı (24-29 Eylül 2004) Bildirileri,** TDK, Yay., Ankara, 2007. 1503-1524.
- KARAMANLIOĞLU Ali Fehmi, **Kıpçak Türkçesi Grameri,** TDK, Yayınları, Ankara, 1994
- KAYA I. S., **Qırımçak Balaları için Ana Tilinde Alfebet ve Oquv Kitabı.,** Kırım, 1928.
- LEBEDEV V., V.; **Materiali po Kırımçakskkomu Yazıku i Folkloru v Sobranii.** E. İ. Medvedev L., Ya.; **Kolleksii Karaimskih i Kırımçakskih Rukopisey v Lo İnstituta Vostokovedeniya,** AN SSSR, Sovetskaya Turkologiya, 1988.
- MOSKOWİTCH W., V. Tukan., **Ouelque traits caracteristiques du parler des Jüifs Krimtchaks de Crimee,** Massorot., 1986.
- PEYSAHA, **Voprosı Sovetskoy Turkologii, Tezısı Dokladov i Soobşeny,** Aşhabad, 1985.
- POLİNSKAYA M. C., V. Yu. Çernin, **Terminologiya Rodstva u Kırımçakov,** Sovetskaya Turkologiya, 1988.
- POLİNSKY M., **Crimean Tatar and Krymchak: classification and description,** The Non-Slavic languages of the USSR. Linguistic Studies. Second Series. Chicago, 1992.
- POLİNSKY M., **The Krimchaks: History and Texts,** Ural-Altäische Jahrbücher, 1991.
- REBİ D., B. M. Açkinazi- İ. V. Açkinazi, **Kırımçakskiy, Yazıki Mira Türkskiye Yazıki,** Moskova 1997.
-

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

REBİ D., B. M. Açkinazi, İ. V. Açkinazi, **Turki Tilderi, Qırımşaq Tılı, Qazırgı Zaman Tilderi**, Astana, 2002.

REBİ David, **Kırımçakskuy Yazık, Kırımçaksko- Russkiy Slovar**, Simferopol, 2004.

REBİ David, **Kırımçakskiy Yazık, Kırımçah Tili**, Simferopol, 1993.

ŞAPŞAL S., M.; **Skazka Na Yazıke Kırımskih Evreev (Kırımçakov)**, Napisannaya v Karasubazare, Letom 1911 G. , **Zapiski Vostochnogo Arheologičeskogo Obşestva, Protokoli.**, 23. IV-V.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*